

5202/84

ІВАННА БЛАЖКЕВИЧ ПУШИСТИЙ КОРОЛЬ

В-ВО „СВІТ ДИТИНИ“

Л Ї В І В

Прегарну та пресмішну історію про крі-
ликів звіршував для читачів „Світика“

Юра Шкрумеляк

п. 3.

Записки Івася Крілика

Книжечка має 85 барвних
малюнків, а заголовну ві-
нету скомпонував графік
Віктор Цимбал.

Ціна книжечки: 1.50 зл.

Замовлення слати на адресу:

Видавництво: „Світ Дитини“
Львів, ул. Зіморовича ч. 3.

ДІТОЧА БІБЛІОТЕКА
КНИЖЕЧКА: 84.

ІВАННА БЛАЖКЕВИЧ.

10. 924.
Львів. Бібліотека
АН. УРСР

ПУШИСТИЙ КОРОЛЬ

5202/84

Львів.
НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА: »СВІТ ДИТИНИ«
1929.

Ш 8:17671

Право передруків застережене.

ДРУКАРНЯ ОО. ВАСИЛІАН У ЖОВКВІ.

Львівська державна
наукова бібліотека

№ 6536

ДО МАЛИХ ЧИТАЧІВ.

Ся книжечка призначена в першій мірі для вас, школярики, трудової, радісної школи. Якщо збере вас охота приглянутися ближше життю звірят, або життєві обставини заставляють вас плекати кріликів, загляньте в шкільну бібліотеку, а знайдете там сю книжечку. При її помочи і при вказівках вашого старшого приятеля і товариша — учителя, зачнете працю і доконаєте наміреного вами діла.

І побачите, як плекання малого, любого короліка обзнакомить вас¹ із життям звірят і рослин і поширить ваше знання не на одній царині.

Добрий американський учитель і вчений, Джон Девей, каже: „Плекайте рослини в своїм городі, ходіть коло домашніх звірят, а не стямитеся, звідки взялося у вас знання“.

— „Менше сидіть над книжкою, а частійше перебувайте в варстатах, де ваші руки будуть працювати в користь вашої голови і ви станете фільо-

софами, маючи себе за простих ремісників“ — сказав знов другий великий учитель і письменник — Жан Жак Руссо.

І я від серця бажаю вам, щоби ви, плакаючи кріликів за вказівками, які знайдете в сій книжечці, найшли в ній передовсім духовий корм, крім гарних скірок і смачного мяса.

Для цеї то головно духової користи я віддаю вам, любі читачі, отсю маленьку книжечку. Читайте її самі для себе, читайте також голосно другим, що не вміють читати — а побачите: кілька то радости й пожитку будете мати, наколи возьметесь до плекання кріликів.

АВТОРКА.

I.

Уладження палати для пушистого короля і його достойної родини.

Бачить Данко в учителя
Кріликів багато:
„Ей, коби-то їх розвести
Позволив мій тато!“
Мама давно згодилася,
Поміч обіцяла —
І дві пачки із комори
Вже на сю ціль дала.

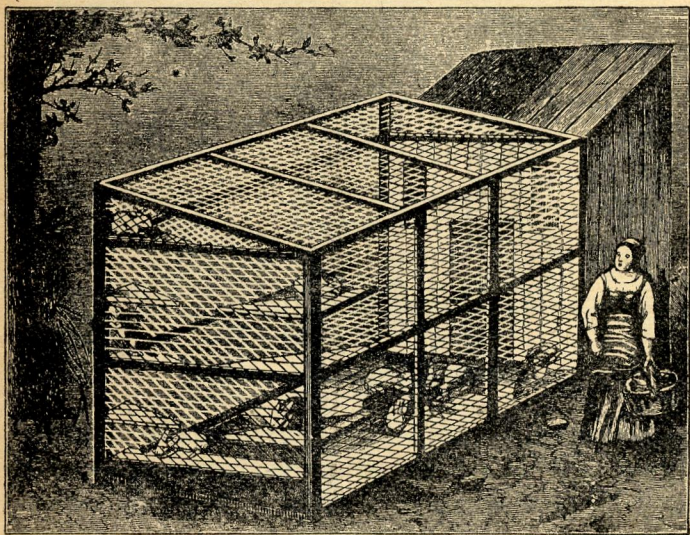
Ладить Богдан крілям хату,
Вже має роботу:
Зробив дверці вигідненькі,
Виплів сітку з дроту.
І драбинка вже на сіно
Висить чепурненька ---
І на їжу пушка з бляхи
Стоїть чималенька,

Лиш з завісами жура є,
Щоб дверці вчіпити...
Знайшов в куті кусник шкіри:
Вже є чим прибити!
Ще й засувку до дверцяток
Придумав штудерну;
Тато вийшов кудись з дому —
Казав, — „зараз верну“.

А Богдан тоді рішучу
Зробив постанову:
Як татусьо домів верне,
Сказати промову —
І просити, щоб дозволив
Королів тримати...
Аж тут двері відчинились —
Татко йде до хати.

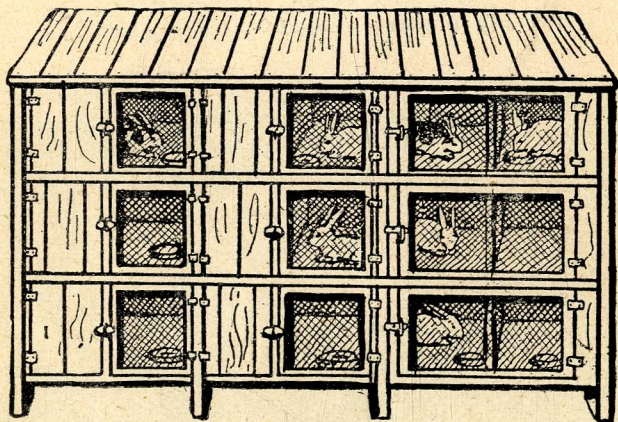
А з під загортки вилазить
Мягенький кожушок
І дві пари малих, жвавих
Королівських ушок.
Данко з радощів аж мліє,
Як тато промовив:
— Гості прийшли в ті палати,
Що ти їх зготовив!

Що за радість! Кілько втіхи!
Богдан вже газдує:
Щоб крілі все на час мали,
Він точно пильнує.
А що король чистість любить,
Добре памятає, —
І що тижня клітку чистить,
Гній в ямку складає.

Дротяна велика клітка городова, з окремою деревляною кліткою
на час слоти.

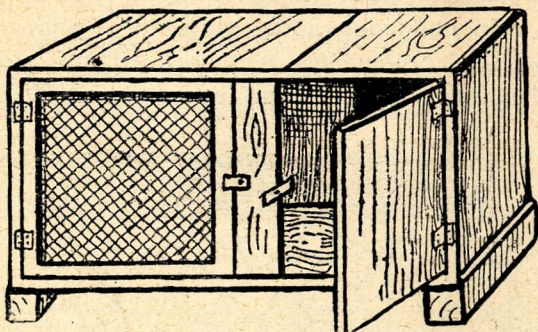
Ви постановили годувати короліків? Постарайтеся найперше, щоби було їх де примістити. А то пустите їх самопас і жаль серцю буде. Не буде вам із них потіхи. Король — королем! Хоч і невеликий він, але почеси домагається. Перша річ — помешкання. Без нього — і людям, і звірятам нема життя.

Дерев'яна клітка двоповерхова.

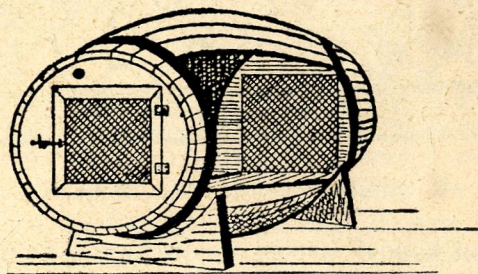
Помешкання, — се велика життєва вимога. Вигіднійша хата — красше в ній живеться. А в землянці дичіє людина — здичіє і крілик. Затратить ласкавість, стане полохливий, дітий не виплекає як слід, а то марно погинуть молоді в норах. — А ви, що з запалом приймали пушистого короля, по часі

знеохотитеся і замість слідити його життя і розши-

Клітка з деревляної скринки.

ряти своє знання годівлею сього любого звірятка,
махнете рукою на плекання короліків, ще й інших

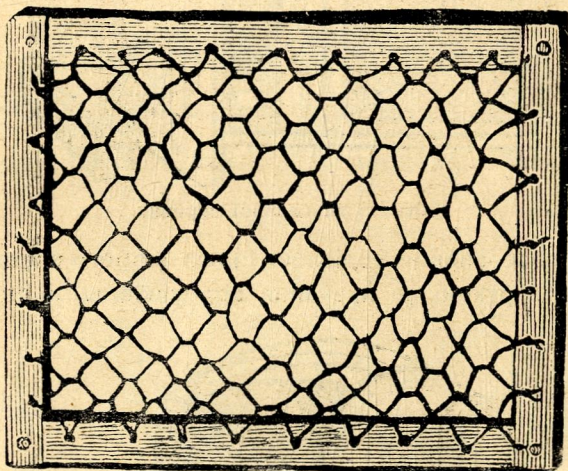

Клітка з бочки.

відводити мете від сеї галузи господарства, нарі-
каючи на її непоплатність.

Не будемо тут говорити про устроєння спеціальних домиків для кріликів, які бачимо на образку.

Тепер повоєнна доба. Доріжня будівельного матеріалу відстрашилаб не одного, якщо умовою годівлі кріликів булиб лише такі клітки. По війні

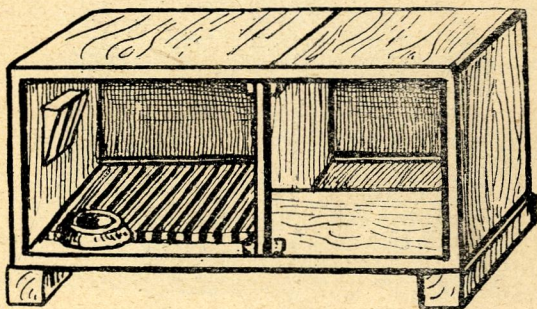
Стінка клітки плетена з дроту.

і правдиві королі мусіли попускати з тону.] Найкрасше подбайте самі про таку клітку, яку ви при своїх обставинах можете приладити для сподіваних гостей — з пачки, чи зі старої бочки.

Тямте однак, що без світла й сонця нема

в світі нікому життя, а тимбільше пушистому королеви. Для того одну стіну клітки заплетіть дротом. Пригляньтесь, як дротяр обтягає дротом горшки і навчіться зробити самі таку сітку при своїй клітці. Сеї плетеної стінки уживається найчастійше як — дверцята.

Дно клітки мусить бути шпаровате і мати спад для відпливу, а тоді клітка буде суха і легко вдер-

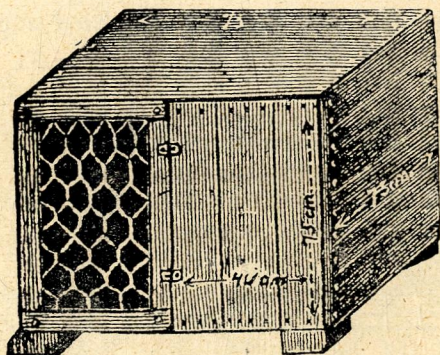

Вигляд нутра клітки.

жите в ній чистість — головну підставу до поводження в годівлі пушистого короля. Бо король незвичайно любить порядок. Щораз миється лабками, старанно чистить свою блискучу шубу, а відходи складає все лише в одному кутку клітки. Він скорше стерпить голод, ніж занечищену клітку, в якій зараз множаться вороги, що чигають на його здоровля, а часто й життя.

Уладжуючи клітку, постарайтеся отже про вигідні дверцята, якими без труду зможете вичистити клітку, та час до часу перевести в ній дезінфекцію, до якої вживається найліпше розчину креоліни (1 ложочка креоліни на 1 літру води).

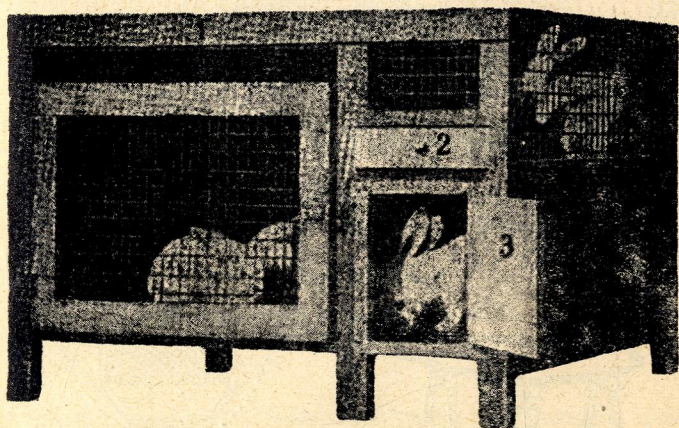
Треба вам теж звернути на се увагу, щоби

Вигляд клітки для самички.

дверцята в клітках добре замикалися, а очка в сітці не мали більше як 3 см. проміру. Недогляд у тім напрямі наражуватиме кріликаря на втечу і страту кріликів, а особливо молоденьких крілят, які не більші від миший. Клітки для самчиків і молоднику можуть бути менші розмірами. Однак клітка для самички повинна мати 1 метр квадратний підстави, а 60—80 см. висоти.

В спеціально уладжених клітках є особні переділи на гніздо для самиці. Практичними однак і дешевими гніздами є скриньочки з тонких дощенок, о підставі 40 см. $\times$ 40 см, високі 30 см. з вирізаною дірою в бічній стіні, якою крілиця може вигідно влазити і вилазити. Сю скриньочку вставля-

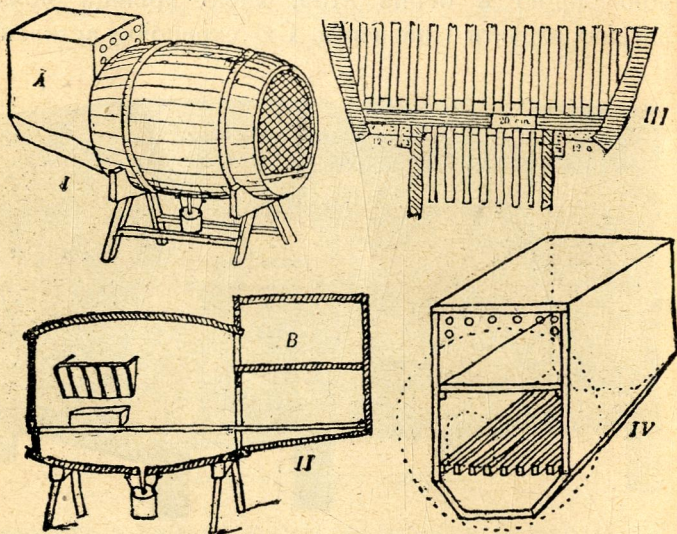
Практична клітка для кріликів.

- 1) Клітка відокремлена для молоднику.
- 2) Подишка для самички з шухлядою на їду і пашу.
- 3) Гніздо для вихову самички (темне).

ється до клітки кітній самиці і вона радо уладжує в ній своє гніздо. Добре зробити скриньочку з віком,

яким можна з гори до молодих заглянути, без відома матері.

При одній стіні клітки уладжуємо драбинку на сіно, щоби крілик не марнував поживи. Посудина

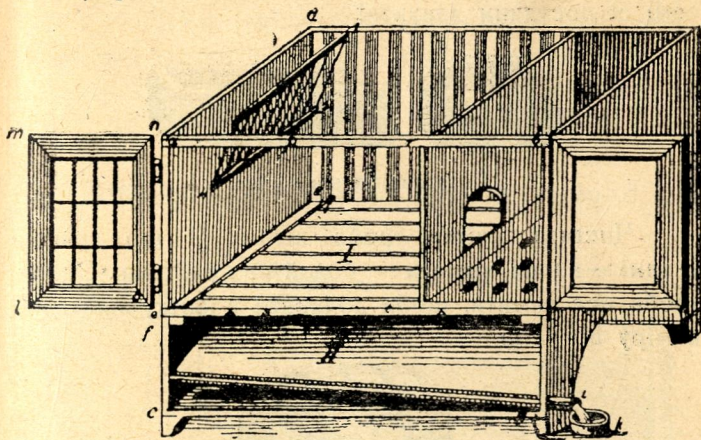

Практична клітка з бочки.

I. Вид зовнішній готової клітки з прибудівкою (А) для самички. II. Вид цієї клітки в подовжнім прорізі. III. Спосіб прикріплення скринки до бочки, у (прозирі). IV. Нутро скринки, яка є гніздом для крілиці на час виходу.

на зерно та заминку повинна бути тяжка, в противнім разі крілик буде часто вивертати її до гори

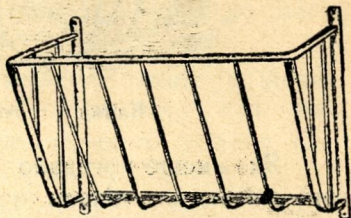
дном, при чім все, що не зїсть, висипає і марнує.

Практична клітка для самички.

У горі: на ліво (I) властива клітка з драбинкою на пашу — на право: гніздо зародсве. Дно шпаровате. У долині (II) похило уложене дно клітки з ринвою для відпливу відходів.

Можна отже дати йому посудину цементову, або тяжку глиняну. Але вистане також більша бляшанка

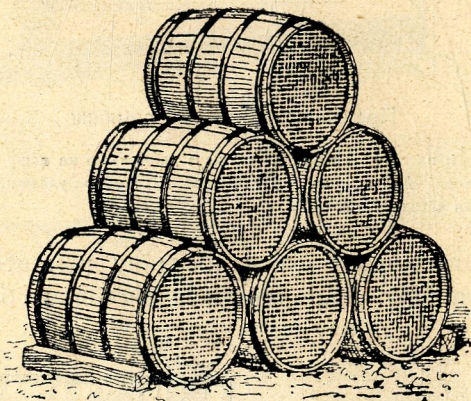
Драбинка залізна на сіно
і зелену пашу.

з пасти до обуви, обтяжена глиною. Попробуйте самі ці посудини зладити!

Посудини на воду і їду.

Чистити клітки треба літом — що тижня. В зимі — в часі відлеги — бодай раз у місяць. Однак треба все тямити, щоби додавати в клітку підстилки в міру потреби.

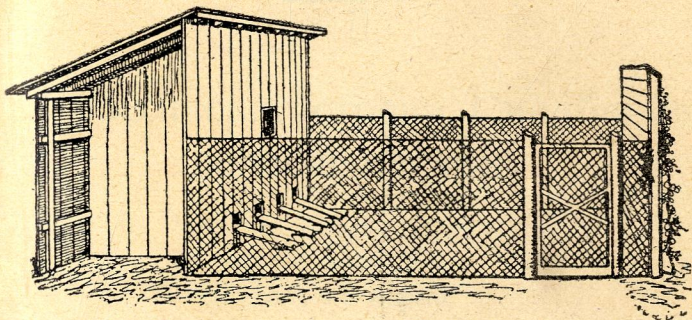

Клітки з бочок на дворі.

Як висше згадано, в клітці має бути багато світла, але ніколи не повинна клітка стояти

звернена до полудня, особливо в часі літної спеки. Літом і зимою можуть клітки стояти на дворі. Особливо, як хочемо мати гарні кожушки, то належить тримати короля в зимі холодно, а мати-природа скріпить його більшим та густішим волосом.

Добре уставити клітки в осібній загороді під

Загорода для кріликів у поли.

піддашем і випускати кріликів від часу до часу, щоби погуляли на волі.

Не зле годуються крілики також в ясних стайнях із підлогою, якщо уладимо для них засіки і подбаємо про добру, часто зміняну, підстілку.

Але при такій годівлі годі встерегтись перед

Лушистий король

2

Львівська державна
наукова бібліотека

№

6536

Львів. Бібліотека
А.І. УРСР

10824

котами, щурами, й ласицями, які хоч між собою ворогують, одначе в нищенню королівського роду йдуть по одній лінії, — виїдаючи особливо молоденьких короликів.

II.

Королівські страви і надбання запасів на зиму.

Побіжить Богдан до ліса,
Чи поїде в поле,
То до дому не вертає
В порожні ніколи.
Все несе якісь присмаки
Для своїх звіряток,
Які певно вже чекають
Десь коло дверцяток.
Тих присмаків повно всюди,
Де око не гляне;
Всюди полин і кульбаба —
І тебе, ромене,
Наш королік білесенький

Споживає радо...
Богдан чує, що працює
На цілу громаду;
Бо як його королята
Мають пашу свіжу,
То щораз менше хабазя,
Виростає в збіжу.
Бо скільки соток насіння
На кожній билині —
Богдан добре придивився
Ледви що аж нині.

* * *

Що по літі зима прийде,
Господар се знає;
Тож на зиму Богдан в літі
Засоби збирає.
Сушить хабазя вязками,
Жолудь і каштани,
Се для крілів буде присмак,
Як студінь настане.

Крілик — се дуже пажерливе сотворіння. Їсть буквально все — крім трійливих рослин. Значить — вижити крілика при його неперебірчivosti, не представляє ніякої трудности. Мешканці міст обернуть на сю ціль всі кухонні відпадки, а село... чого то воно не може достарчити кріликам?!!

Не думаю про пашні рослини, призначені для годівлі молочної худоби. Але погляньмо на ті заховалені межі, рови, неужитки. Кілько тисячів кріликів вигодувалося тими лопухами, полином, кульбабою, лободою, роменами, петровим батоном, та іншим хабазям, що росте ніким не займає?

Придивіться сим рослинам ближче, а пізнаєте, кілька мільярдів насіння розносить з них вітер по наших нивах, занечищуючи не раз дуже старанно оброблені засіви нашого хлібороба. Оберніть частину сих зел на пашу для кріликів, а яке велике добро зробите і для рільництва і для народу! Скрипите фізичні сили своїх найблизших, доставляючи їм смачного і здорового мяса, очистите наші поля з хабазя, а найважніше — придбаєте собі незамітно багато відомостей з ботаніки, зоології, гігієни, куховарства, гарбарства; пізнаєте огородництво, а при тім зазнаєте багато приємних хвиль, які дає фізична праця і плекання звірят.

Живлення кріликів треба розділити так, як і живлення рогатої худоби: на живлення літнє, в якому переважає зелена паша, — і живлення зимове, в якого склад входять: сіно, окопові рослини і заминки. Перехід від одної до другої паші мусить бути поступенний, щоби оминати всякі жолудкові забурення.

Не давати ніколи кріликам відразу багато

зеленини, лише призвичаювати їх поступенно до неї, додаючи до зимової паші по трохи зелених галузок верби, кульбаби і глухої кропиви. Небезпечна для крілика — молоденька конюшина і молода городова салата так, як для дітей — зелені яблука і веприни.

Крілика повиннося кормити завсігди правильно в одній і тій самій порі дня. Найліпше о 7-мій годині рано і 7-мій вечером. Сим вчиться кріликар точности. На ніч належить подати більше паші, бо в дикому стані крілик жирує вечерами і в ночі, а в день криється у своїх підземних теремах.

Крілиця-матка весь час, доки молоді з гнізда не виходять, теж лише вечером заходить до них, щоби їх покормити.

А загляньмо до крілячих кліток у літні дні, то побачимо, що крілики звичайно сплять, а паша лежить неткнена. Натомість у ночі крілик стає дуже рухливий і зі смаком зїдає навіть останки по-лишеного сніданку.

Призвичаївши крілика звільна до зеленої паші, можна йому давати її доволі, звертаючи увагу на уріжнороднення ростин, чим спричинимо у нього більшу охоту до їди.

Памятаймо, щоби ароматичні рослини, як: полин, чорнобиль, материнка, листя петрушки і селерів, а в першій мірі верби, були в паші постій-

ними складниками, які лічать, а що більше, запобігають різним хоробам крілика.

Вистерігаймося давати пашу з росою, ніколи не ризикуймо зігрітою зелениною, бо се може нашім кріликарні нанести великі шкоди. З огородини не належить давати кріликам: натини з бараболь, цибулі, чіснику і листя італійської капусти, бо такий корм спричинює розвільнення. Так само усувати треба з паші листя фасолі, на яким буває часом рід насікомців, що опісля обсідають кріликови мордочку і спричинюють струпи.

Иншу ярину крілик дуже собі смакує, так свіжу, як і сушену, а особливо всі роди капусти і окопові рослини.

Належалоб у нас звернути увагу на занедбану рослину: „топінабур“ або бульвастий соняшник, яка, засаджена на неужитку, під плотом, чи в затінку, закорінюється на стало і, не вимагаючи ніякого догляду, відростає що року на ново, витворюючи не лише буйні біла, але й бульви, які підбирані літом, або зимою, є дуже добрим кормом не лиш кріликам, але й рогатій худобі.

Також „рабарбар“ (ревень) з роду „Вікторія“, — засаджений в городі, дасть нам весною дуже смачний компот зі спиників, а кріликам добру пашу з широкого листя. Конюшину, люцерну, вику й інші пашні рослини, крілик смакує дуже. Однак я вва-

жаю марнотравством у господарстві годувати ними крілика, для якого дівтора повинна власним старанням назбирати різних зел, — непридатних до корму рогатої худоби. Незвичайно радіють крілики визбираними в саді яблуками і грушками, а лупини овочів се їх пожаданий присмак.

До успішного розвою молоднику, як також і самчикам, конче треба, хоч два рази в тиждень подати пригорщу вівса, або ячменю, так літом як і зимою.

Зимова паша складається головню з придбаного літом сіна, на яке сушиться викоплені з грядок і збіжжа хопти, зібрані в червни галузки з дерев: верби, липи і ясеня; загромаджене в осени в саді листя, висушена гичка з петрушки й моркви, чорнобиль, полин і т. п. ароматичні зела. Те все подається кріликам в сухім стані, уважаючи, щоби не було стухле або сплісніле. До того додати по кусникови окопових ростин, а на ніч зробити заминку з вареної бульби і полови і теплу подати кріликам. Під лісами належить придбати для кріликів каштанів, бучини, жолуді, а також і горіхів, які висушені і змелені, є дуже добрим додатком до заминки. Все треба тямити, що крілики належать до гризунів і длятого бодай раз у тиждень подавати їм молодих галузок, на яких моглиб вони стирати собі відростаючі сікачі. Якщо не достарчимо крі-

ликам галузок, наразимося на обгризання кліток, а може лучитися й таке, що кріликови переростуть горішні сікачі і унеможливлять зовсім їду.

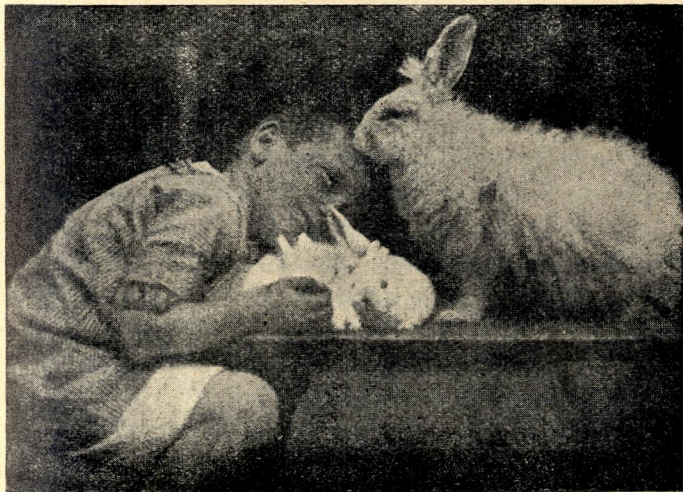
Ріжні є погляди, що до подавання кріликам води. З практики знаю, що при зеленім кормі крілик зовсім не п'є чистої води. Так само й зимою, як що дістає заминку, або окопові рости́ни, не потребує води. Натомість кітні крілиці дуже радо п'ють солодке молоко, або забілену ним бевку. Тому порадно, а навіть конечно, поїти їх тиждень перед викотом й увесь час кормлення молодят, бо се сприяє достатньому витворюванню покарму в молочних железах. Часто молоді крілики п'ють разом із матір'ю, але відлучені, не всі остають вірні привичці і декотрі з часом зовсім не оказують охоти до пиття молока.

III.

Королівська родина збільшається. Виховання королят.

У Богдана нова втіха
І нова надія:
У родині короліків
Велика подія!
Богдан знає навіть дату,
Коли труся-матка
У пушисте ложе зложить
Малі королятка.
Ну! — нарешті!
Поспішає молока подати,
Бо цариця вже від нині
Дрібних діток мати.
Положила у гніздочко
Коханих кріляток,
Не жаліла шубу скубсти
Для своїх дитяток.
Богдан тепер ще пильнійше
Догляда крілицю,

Молоком і бураками
Годує царицю.
Ось минуло дві неділі
І два дні до того,
Щасливіших хвиль не буде

Для Данка малого!
Бо маленькі королята
Вибігли з гніздочка,
І граються коло мами,
Блистять чорні очка.
І від тої днини разом

Їдять зі старою,
А Богдан любуєсь ними,
З Зонею сестрою.
За шість тижнів взяв від мами
Крілят по одному —
І ось вони в своїй хаті
Жиють по своєму.
Бо вже надто своїй мамі
Стали докучати,
Як ті хлопці-пустунчики,
Не дали спочати.
Королева посумніла,
Тужить за малими,
Заглядає крізь віконця,
Банує за ними.
А там далі і на ново
Постілку збирає
І для нових короляток
Гніздочко ладнає.
Ще шість тижнів проминуло
Богдан вибір робить:
Найгідніших царевичів
На престіл способить.
А всі інші зі своїх прав
Мусять уступати —
Богдан хоче у їх шуби
Сестричку прибрати.

Крілик — се дуже плідне звірятко, так, як всі гризуни. При стараннім плеканню може самичка мати молоденькі п'ять разів до року. Разом — найменше трийцять крілят.

Щоби молодник був здоровий і сильний, мусимо пильну увагу звернути на добір розплодових штук. Крілики можна парувати аж тоді, як досягнуть повний фізичний розвій, себто по скінчених семи місяцях життя. При доборі розплідників належить пам'ятати, що прикмети родичів переходять на потомків, а парування близько посвоячених осібняків, зводить расу і дуже часто витворює калік.

Якщо годуємо расові крілики, треба вибирати до розплоду штуки з визначними прикметами даної раси, звертаючи увагу на будову крілика взагалі, як також на добір масти. Найважніше, щоби ужиті до розплоду крілики були цілковито здорові, жваві, повні життя й охочі до їди.

Самичка буває з першу менша, а по викоті, більша від самця. Парування кріликів зачинаємо в січні, а кінчимо в серпні. Від половини жовтня до половини січня мусять самички відпочати. В тім часі припадає також зміна шерsti, підчас чого звірята є слабші і ніколи не повинні бути уживані до розплоду.

Кітним самичкам мусимо віддати більше пече-

ливости: старанно і чисто коло них ходити, а на тиждень перед викотом і через цілий час кормлення молодих — давати їм на ніч молока, а бодай розмоченого в воді хліба. В противнім разі спричинимо недостачу покарму, а буває й так, що самиця дістає по викоті горячку і облизує молоді до крові, а часто й поїсть усі.

В три тижні по спаруванню вкладаємо до клітки крілиці пачку, про яку була вже попередно мова, о підставі 40 см. $\times$ 40 см., а 30 см. висоти, з округлим отвором у бічній стіні. Сим отвором носить самиця в писочку соломую й сіно (яких тепер треба їй довільно дати) і вистелює старанно гніздо. На кінець вискубує собі з живота шерсть і в таку тепленьку постільку кладе свої молоденькі. Кормить крілят лиш раз у добу, вечером, по чім старанно забиває отвір соломую, якої не належить рухати. Одначе в гніздо треба заглянути конче, при чім послугуємося рухомою стелею в пачці-гнізді. Звичайно буває молодих 4—12 штук. Більше, як шість штук крілят не варто крілиці лишати. Бо краще є мати менше приховку здорового, ніж багато миршавих кріликів.

Крілята родяться голі і сліпі на подобу мишенят. Часом бувають і неживі, які треба зараз усунути з гнізда. Взагалі треба звертати пильну

увагу на те, що в гнізді діється, однак робити се все дискретно перед самицею і не заглядати туди без потреби. Девятого дня крілята вже бачать, а звичайно 16-го виходять із гнізда і починають братися до їди з матір'ю. Від тоді треба подавати їм розмочений хліб, сьрутоване збіже і по-достатком сіна, не забуваючи про пійло для крілиці.

Підростаючи, починають молоді докучати матері. Тепер самиця втікає перед ними і дуже радо пересиджує на верху пачки гнізда, куди молоді не можуть ще вискочити.

По шістьох тижнях, від часу викоту, відлучуємо крілята від матери.

Відлучувати належить по одному кріляти рано і вечером, бо раптове відлучення всіх молодих може спричинити запалення молочних железів у крілиці-матери.

Молоді живуть спершу в спільній клітці, але по трох місяцях життя відділюємо самчиків від самиць. Самички можна лишити разом до цілковитого розвою, однак самчиків треба почистити, або тримати кожного з окрема, бо в противнім разі вони дуже кусаються, а нераз закусуються на смерть.

Якщо в годівлі кріликів ходить нам головно про мясо, то по скінченім 5-місяци життя

піддаємо крілика тученню, яке тріває 3 — 4 тижні.

Коли знов годуємо крілики на скірки, не можна убивати їх скорше, як по скінченню 6-місяців життя, а надто треба подождати до зими, бо лише зимові скірки мають шерсть придатну на кожушки.

IV.

Ріжні королівські династії.

Був наш Данко на виставі
І бачив, як в повній славі,
В королівській пишноті,
Позбирались, —
Посідали
Ріжних родів королі:

Був російський,
Ну — і польський —
І флямандський „великан“,
І нормандський,
І англійський,
І французький був „баран“.

І сріблистий,
І пушистий,
І віденський в синій шубі,
Голендерський,
І японський,
І гаванський (що на Кубі).

Шек німецький,
Шек швайцарський,
І бельгійський заячак, —
Шек англійський,
І шек ренський,
І турингський був харлак.

Всі блискучі
І пахучі,
Бо сказано — королі!
Виховані всі старанно,
Чи великі, чи малі.

По виставі походжає
Наш Богдан і заглядає,
Бо в серденьку чує біль,
Що не прибув на виставу,
Показати свою славу
Український який кріль...

Та дарма і заглядати —
Українці — демократи,
То ще й доси не подбали,
Щоб короля свого мали.
Хоча різних королят
І підпанків і панят
Є в нас повно, аж кишить.
І рішає Богдан в мить:

Кріликарів слід спросити,
Напрям праці устійнити,
А за яких десять літ
Вже побачить цілий світ
Нову й сильну крілів расу.
Нуж! Не тратьте дармо часу,
А подбайте не на жарт,
Щоб новий кріль був щось варт!

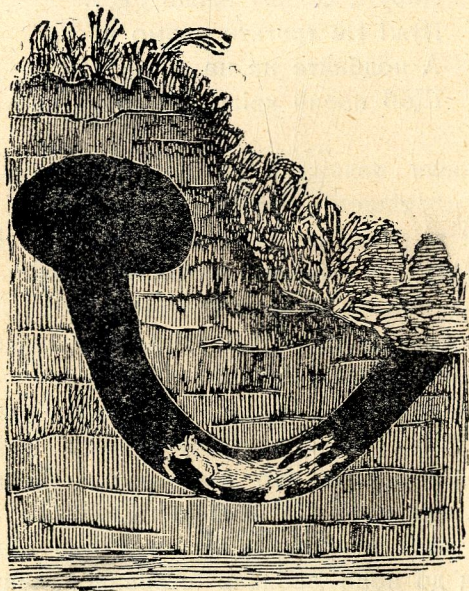
Крілики належать до родини гризунів. Вони близько споріднені з заяцями, та мимо сього ті два роди звіряток не любляться взаємно. І де лише загніздяться крілики, звідтам вибираються зайці. Діється се мабуть тому, що боязливого „Яця“ непокоїть свояк-кріль своїми характеристичними ударами задних ніг об землю.

Вже приходом на світ ріжняться зовсім крілик від заяця. Заяць родиться цілком розвинений в гнізді під корчем, або під межою. Навпаки крілиця заховує свої голі й сліпі молодята в підземну нору, до якої веде нераз кілька метрів довгий хідник. Вхід до нори забиває старанно, майже безслідно.

Краска мяса кріликів — ясна; заяче мясо — темне. Крілики живуть численними громадами, а зайці — се самотники.

Дикий крілик — се невеличке звірятко, ваги

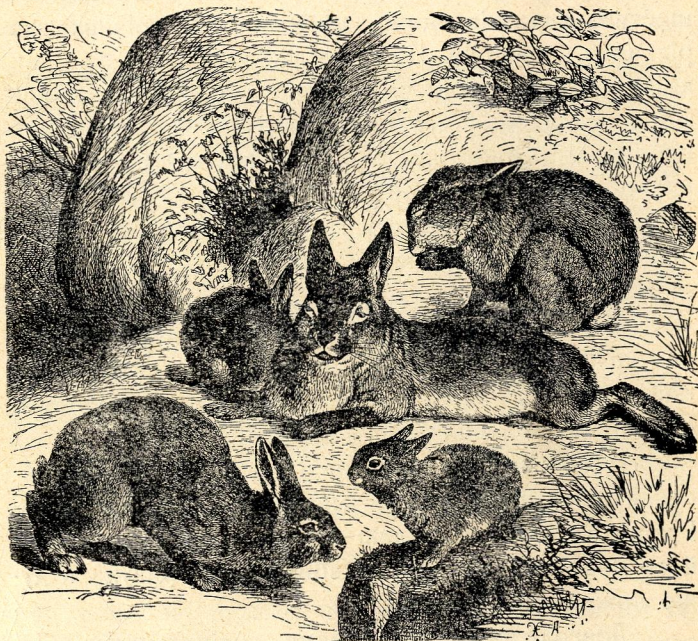
$\frac{3}{4}$ —1 кг. Дуже чуйне і пологливе, а незвичайно плідне. Дика крілиця котиться 6—7 разів до року. Протягом 12 місяців від одної самички і її потомства може розвестися 2000—3000 кріликів.

Вигляд нори дикого крілика в землі
(у прорізі).

Для того належить усіх перестерегти перед безпляною, дикою годівлею кріликів, яка, замість

сподіваних користий, може принести впрост необчисленні страти. Доказом сього може послужити Австралія, де з 5-кріликів, привезених туди 1788 р.

Родина диких кріликів.

розмножилася їх тепер така тьма, що стали вони правдивим нещастям хліборобів. У полосах землі,

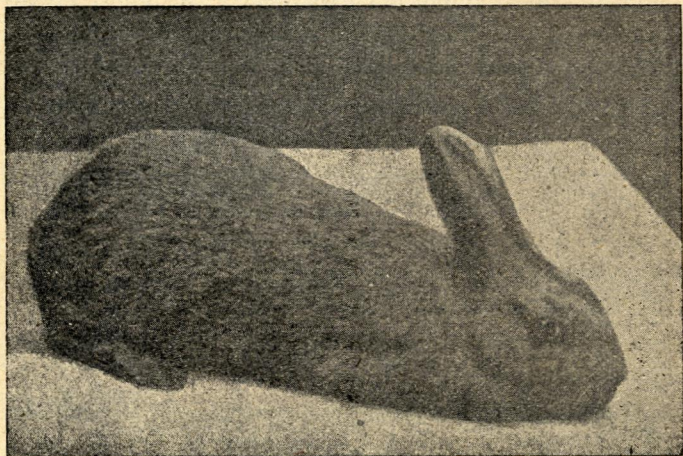
де розмножилися ті плодовиті гризуни, не тільки не можна оброблювати землі, але годі вжити її навіть як пасовиска. І тепер придумують Австральці всякі способи, а навіть вщиплювання всяких пошестних заразків, щоби позбутися сих грізних для рільника шкідників. По обчисленню Французів, один крілик робить протягом літа на два доляри шкоди. Лови на дикого крілика дуже утруднені. Найменший шелест, а з жируючої громадки ані сліду. З сього видно, якою страшною язвою для рільника можуть стати громади сих диких гризунів. Своїми норами підкопують вони цілі поля, вигризують усю рослинність, а число їх зростає з дня на день.

Батьківщиною дикого крілика є північна Африка, звідки прибув він до Європи. Тут розмножився найперше в Іспанії, а звідти розійшовся по інших європейських краях.

Його симпатична стать і мягенькі футерка зискали йому прихильність многих любителів звірят. І вони занялися годівлею крілика, та скоротивши його сваволю, повернули збиточника-гризуна в дуже позиточне звірятко.

Довголітними стараннями годівельників, відповідним добором розплодових штук, витворено около 30-ріжних відмін кріликів, які з часом стали особними расами, з точно означеною будовою тіла, питомою краскою шерсти і прикметами, властивими

даній расі. Не всі раси надаються до годівлі в наших обставинах. Декотрі вимагають незвичайно старанного плекання, і спеціально уладжених кліток, приміром: англійський **крілик-баран**, якому ви-плекано уха на 50—60 см. довгі!... Се раси спор-

Крілик-срібняк.

тові, якими не будемо тут займатися. Полишім їх аматорам із замилювання. Натомість пригляньмося ближше тим расам, які узнано за господарські звірятка, пристосовані до нашого підсоня і наших відносин.

Перше місце віддаю **срібlistому кріликови**, який хоч ростом належить до рас середних, однак

витревалий на зимно, невибагливий на їду і приміщення, а надто дає дуже гарні і тревалі кожушки. Сі його прикмети поручають самі собою годівлю срібlistої раси.

Передовсім хто починає годівлю расових кріликів, нехай зачинає від **срібняків**, а певно не дізнає заводу. Надто вже по році плекання з приємністю прибереться в гарну шапку, чи ковнір, які будуть наглядним доказом його праці коло любих звіряток.

Срібlistий крілик походить з Азії, з Сіаму, а свою назву одержав від масти шерsti, яка складається з чорних і сивих волосків, уложених так, що дають барву старого срібла.

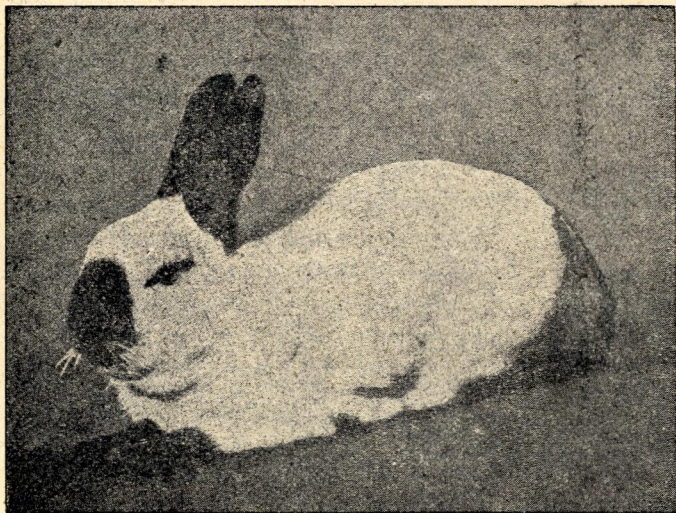
Є три відміни срібlistих кріликів: ясна, середна і темна. Найціннішими, бо найкращими, є сіро або середно-срібlistі шкірки.

Щоби одержати крілики середно-срібlistі, належить брати до розплоду крілики двох противних крайних відтінків. Бо потомство родичів ясно срібlistих буде невиразної масти білої, а молоді від обоїх темно-срібlistих кріликів виростуть майже чорні.

Молоді сеї раси є до 6 тижнів життя аксамітно-чорні. Відтак посрібляються їм найперше писочки, далі живіт, опісля хребет, накінець уха.

По трох місяцях, а найдалше до пів року, чорна масть счезає безслідно.

Скірки зі срібlistих кріликів є загально пошукувані. До війни плачено за 1 шкірку по 3 кор. Найкращих шкірок доставляють вичищені самички. Вага срібlistого крілика доходить 3—3½ кг. Роз-

Крілик російський.

вивається він скоро. Кости має тонкі. М'ясо дуже смачне і поживне.

Другою расою кріликів, якої шкірки мають великий попит є: **російський крілик**. Важить лише 2½ кг. Шерсть має м'яжку, мов шовк, густу,

краски сніжно-білої. Молоді родяться в числі 8 і більше. Самиці сеї раси мають досить молока, отже можна їм лишати всі крілята до кормлення. По 5—6 тижнях дістають крілята характеристичні для сеї раси темні купки шерsti на ушках, хвосту, ногах і писочку, які опісля переходять у блискучо-чорну краску, що особливо відбиває від решти кожушка. Сей крілик зі всіх рас найбільше витривалий на студінь.

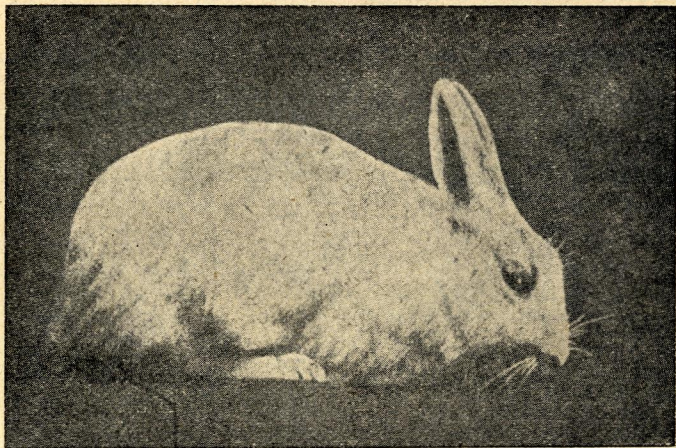
Скірок із російського крілика уживають до імітації соболів. Для того клітку треба удержувати дуже чисто й сухо, бо під впливом амоняку рудіє чорний волос, а від нечистоти жовкне білий кожушок. Як клітки стоять на дворі, належить їх захистити перед соняшним промінням.

Крілик польський є найменчий з усіх расових кріликів, але за те є він доволі гарний. Будова тіла гармонійно заокруглена, ноги прості і короткі, голова округла, шия коротка, очи ясно-рожеві, а ушка короткі і просто настовпурчені — довгі на 7—8 см. Важить 2—3 кг.

Його шерсть є сніжно-біла, без ніяких плямок, довга на $1\frac{1}{2}$ см. і дуже добре надається до наслідування шкірок соболевих і горностаєвих.

Є він на їду невибагливий, а при тім дуже добрий до розплоду, одначе вимагає дуже великої старанности і чистоти в обходженню з ним.

Гарне футерко має теж: **синій великан віденський**. Сю расу виплекав І. Е. Шульц у Відні. Узнано її вперше в 1904 р. на виставі кріликів у Льондоні. Віденський крілик доходить до 6 кг. ваги. Барва кожушка одностайно синява, шерсть мягенька, ли-

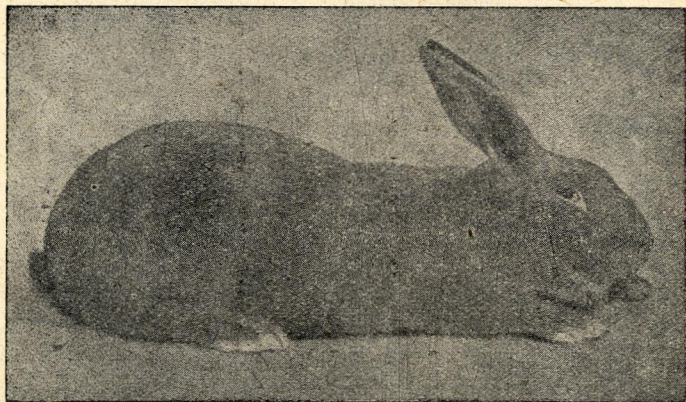
Крілик польський.

скача, без жадних цяток. Біла шерсть під животом обезцінює вартість звірятка.

Подібно, як у сріблених, є три відтінки сеї раси. До розплоду уживається темних і ясних родичів. Сі крілики мають гарну видовжену будову кадовба, сильно розвинену грудь, крижі рівні й

широкі. Голова груба, округла. Ушка стоячі, очі сіро-сині. У самичок виступає характеристичне підгорля.

Дбаючи про барву кожушка, мусимо теж берегти його від ділання соняшних промінів, та удержувати чистоту в клітці. Клітка для сеї раси му-

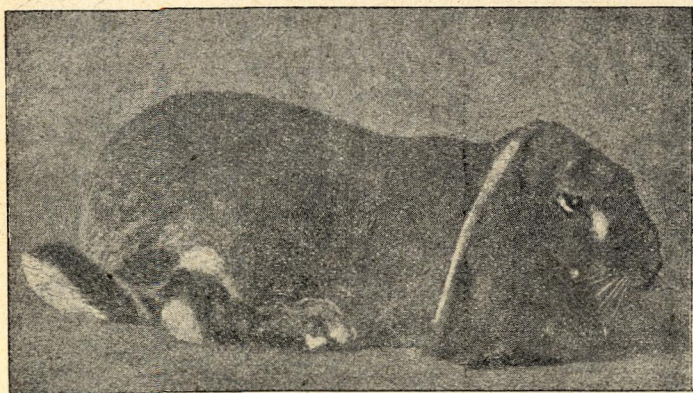
Крілик — синій великан віденський.

силь бути більша, бо віденський великан потребує багато руху й повітря.

До рас більших кріликів належить:

Французький баран, виплуканий у Франції, доходить до 7 кг. ваги. „**Бараном**“ назвали його тому, бо має голову подібну до голови барана, уха ши-

роки, довгі (доходять до 40 см. довжини), що звисають у долину. Масть ріжна. Сей крілик великий флегматик. Надається до годівлі на мясо, бо дуже легко тучиться. Самці сеї раси надаються до паровання менших рас, наслідком чого виховуються більші крілики без особливих расових прикмет, добрі виключно до годівлі на мясо.

Крілик — баран французський.

Французський баран є любимцем у Франції, де годують його в кожній хаті для мяса і кожушків. Ся галузь господарства є головним жерелом, з якого Франція черпає міліони шкірок до імітації бобрів, фок, видер і повсти до виробу повстяних капелюхів.

Його побратим, **англійський баран** — визна-
чається більше формною будовою тіла і вдвоє
довшими вухами, які доходять до 60 см. довжини.

Посвоячений з французьким бараном є: **крі-
лик нормандський**. Про його походження свід-
чить сама назва. Виплеканий від раси великанів,
бельгійських і французьких баранів, одержав від

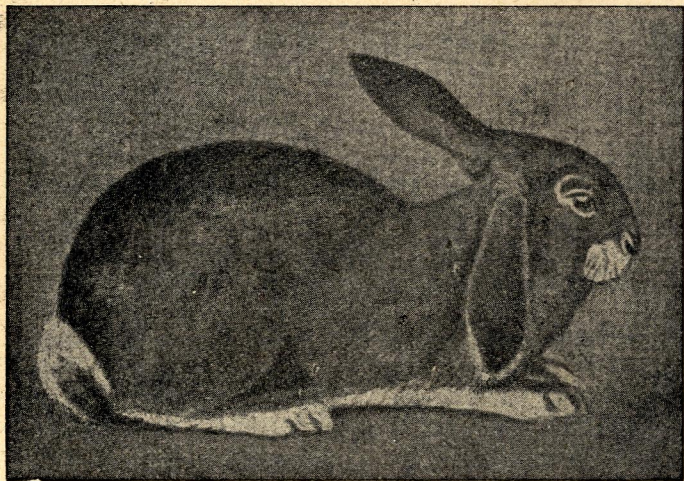
Крілик — баран англійський.

першої: одно ухо стояче, від другої: одно звисле в
долину.

Шерсть різної барви, однак одностайна. Є се
раса загартована, витривала на студінь. Самиці да-
ють 8—13 штук молодих, про які дуже дбають.
Нормандські барани доставляють смачного і сочи-

стого мяса. Опасаються дуже скоро. Доходять і до 7 кг. живої ваги. В їді неперевірчиві. Сю расу плекають у Франції головню задля мяса.

Найбільшим і найтяжчим кріликом є: **фляндрійський великан**. Величиною і будовою тіла

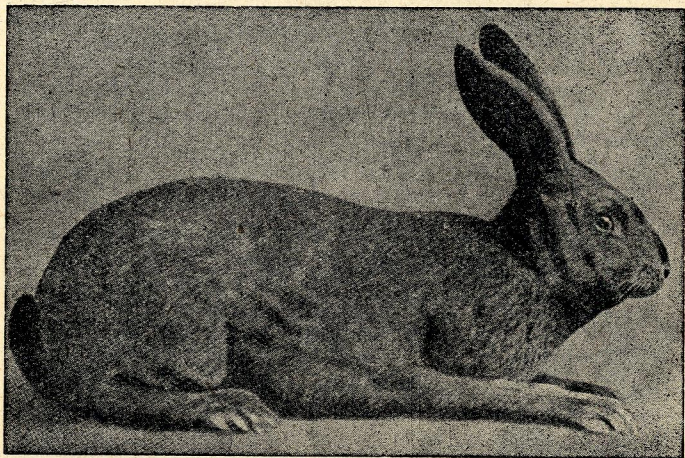

Крілик нормандський.

зближений він найбільше зі всіх рас кріликів до заяця. Довжина тіла 68—72 см., а вага вирослих самиць, нетучених, перевищує 8 кг. Самці важуть звичайно около 7 кг.

Масць шерсти має ріжну. Звичайно сталеву

або заячо-сіру. Останніми часами узнано однак, як расові окази **фляндрів**, також великани білі, чорні, жовті й сині. Вартість і красу сих звіряток підносить дуже одностайність масти. Жовті і ясно-сині крілики сеї раси повинні мати живіт чисто

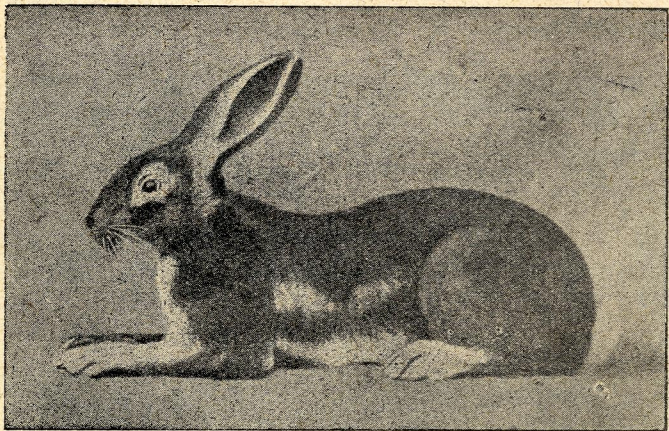
Крілик — фляндрійський великан.

білий, чорні знов і темно-сині мусять бути однакової масти на цілому тілі.

Самичка сеї раси відзначається особливим підгорлям у виді півмісяця. Родить вона 6—12 молодих, однак треба вважати, щоби через загодо-

вування не робити самиць неплідними, що лучається дуже часто, бо фляндри дуже жирні і легко тучаться.

Крілики, великани фляндрійські, потребують просторих кліток і старанного догляду. На зимно і

Крілик — бельгійський заячак.

зміни воздуха є вони дуже вразливі, тому в зимі кінечне для них тепліше приміщення.

До крілика фляндрійського великана подібний **бельгійський заячак.**

Масть його заяча, з чорним рубцем на вухах. Вага 6—6½ кг. Самиці сеї раси дуже плідні і дбалі

про молоді. Радо приймають на викормлення крілят від інших самиць. Уживається їх часто як мамок для аристократичних рас, які не хочуть піклуватися молоденькими.

Вичислені тут 10 рас кріликів прийняті загально, як ужиткові звіятка і головно за ними кріликарі попитують.

Крілик ангорський.

Накінець⁵ згадаймо ще про одного крілика, який відзначається тим, що доставляє чудової вовни.

Є ним **ангорський крілик**. Звіятко се важить около $4\frac{1}{2}$ кг., а ціле його тільце вкрите пушистою шерстю, нераз аж 33 см. довгою, яка подобає радше на вовну, м'яку наче шовк. Зви-

чайно є сей крілик білий. Бувають теж чорні, сині й сірі. Білі мають очі червоні, у чорних і сірих повинні бути очі темні. Молоденькі родяться, як у інших рас, зовсім нагі, барви людської шкіри. По кількох днях покриваються пушком, опісля по-степенно шерстю.

Оставити їх при матері 8—9 тижнів, а відтак треба умістити кожде в осібній клітці і чесати що два тижні, щоби шерсть не збивалася в ковтуни. По 4-місяцях приступається до першого обску-бання, яке повторюється правильно, що 6-тижнів.

Обскубування повинно відбуватися делікатно, щоби звірятка не лякати без потреби і не мучити.

В тій цілі саджаємо крілила на коліна, лівою рукою беремо жмут довгої вовни, а правою при-тримуємо коротку шерсть при шкірі. Сіпнувши легко лівою рукою вириваємо вовну, котра відхо-дить легонько і без болю для звіряти. Коротка шерсть остається і дає кріликови достаточну охо-рону шкіри. Вискубану вовну треба зложити до бляшаних пушок і пересипати нафталіною, щоби за-безпечити її від молів. Найкращої вовни достар-чають вичищені самчики. Річно можна мати від одного ангора 300—500 грамів вовни. Служить во-на до виробу теплої одежі, панчіх, рукавиць і т. п. Вироби з вовни ангорського крілика ціняться ду-же високо. Найвисше стоїть сей промисл в Аме-

риці, а в Канаді ведуть його фабрично. За пару рукавиць із вовни ангорського крілика платять в Америці 12 долярів. Обчислено, що плекання 100 самиць і 15 самчиків ангорської раси може дати річно 600 долярів чистого доходу. Значиться, що годівля сього крілика оплачуваласяб щедро і в нас, якщо повелиб ми її на ширшу скалю.

Ангорські крілики дуже лагідні і ласкаві, добрі до їди і витревалі на зимно. Але коло сього крілика треба ходити дуже старанно і чисто, бо инакше шерсть його жовкне, ломиться і кудовчіє. Також треба випускати їх часто на свободу в добре замкненій загороді.

Хто хоче мати футро вартніше чим переплачувані *»піжмаки«* — нехай годує крілики: „**гаванські бобри**“. Їх невибагливіть і витревалість неменша, чим крілика срібlistого, якого перевисшують однаковою відтінню масти. Тому годуючи бобри нема клопоту з добиранням яснійших чи темнійших штук. Зішиті скірки зливаються в одну гарну цілість. Залюбки вживають їх до прикраси плащів.

Належить отже горячо припоручити годівлю „гаванських бобрів“ хотяй вони також не доходять більше, чим до 3½ кг. ваги. Стрижені скірки сего крілика прегарно імітують футро бобра і від сего пішла його назва.

V.

Король жертвує собою.

Наш Богдан годує тусі.
І не малу плату
Дають йому королята:
Все веселять хату;
І що раз чогось нового
Богдана навчають...
Хочуть знати про се діти?
Най крілів ховають!
Богдан пізнав при кріликах
Численні ростини,
Знає, котрі трусям служать,
Від котрих кріль гине.
Знає добре цілий розвій
Царської родини:
Він сам ладив дітям гніздо
І справляв хрестини.
В недовзі він ще пізнає
Штуку куховарства,
А також добути мусить

Всі тайни гарбарства.
Бо він тепер вже господар,
Дбає про родину
І до кухні що неділі
Дає крілятину.
А скірки сушить старанно
І піддасть виправі...
Може ви в сліди Богдана
Вступити ласкаві?

Розділивши по трох місяцях самчиків від самичок, вибираємо найкращі штуки на розплідники, щоби продовжувати крілячий рід, передаючи йому найкращі прикмети даної раси. Решту молодника, хоч який він нам любий, мусимо призначити для забиття. Инакше не може бути. Ясна річ, що осібнякам, які призначені під ніж, нема що думати про потомство. Їх треба почистити, подібно, як чиститься маленькі поросятка, бо в той спосіб одержують вони кращу шерсть і смачніше мясо.

Почищені самчики можуть жити в спільних клітках, а коли їм мине 5 місяців, годуємо їх відсом, кукурудзою, вареною бульбою з додатком ячмінної муки, подаємо окравки хліба, мочені в молоці, галузки з ялини, ароматичні зела і по трох тижнях убиваємо. Крілікам, які мають нам дати зимову шкіру на кожушок, добре додавати до паші

через цілий час льняної мучки, а бодай льняного макуха, від чого дістають гарну блискучу шерсть.

Убивання крілика — річ доволі неприємна. Тож стараємося перевести його без болю і муки для звірятка. Беремо крілика одною рукою за вуха, а другою ударяємо твердим предметом по карку при насаді вух. Так приголомшеному кріликови підрізується горло гострим ножем, щоби сплила кров. Уважати при тім, щоби не закровавити шкірки.

Відтак вішаємо крілика за задні ноги на цвях і беремося зараз до стягання шкіри. Острым ножем обрізуємо шкіру при задних скоках, натинаємо з двох сторін від задних скоків до насади хвоста, обрізуємо коло хвоста, і мішком стягаємо до задних лабок. Відтинаємо шкірку при передних лабках, тягнемо ще відтак до слухів, обрізуємо від вух до перерізаного горла, лишаючи вуха й голову в шкірі.

Стягнену шкірку натягаємо на дощину, або вилки, які вкладаємо до виверненої шкірки, або розтинаємо шкірку здовж живота і прибиваємо на дощину цвяхами, волосом до споду, надаючи берегам рівну форму, бо таку затримає шкірка по висушенню.

Стягнених шкірок ніколи не можна сушити коло печі, або на сонці, лише в продувнім місці, а коли їх зараз не виправляється, треба по висушенню зняти їх з дощочок, пересипати нафталіною

або тютюном і зашити в полотно, щоби вхоронити їх перед молями і мишами. Переховується шкірки в сухім місці. Шкірки добре висушені і добре переховані мають все свою вартість і запевнений збут.

По стягненню шкірки випатрошується з крілика внутренности, відділюється жовч від печінки, а жолудок і кишки йдуть на компостову купу, або на корм для курий. З кишок крутять теж струни. Якщо крілик призначений до продажі, то одну задню ногу вкладається в перетятий скок другої, а передні ноги впроваджується теж одну між стегна другої поза головою. Голову й вуха лишається зі шкірою.

VI.

Щедра королівська родина за-
ставляє стіл для своєї прислуги
смачними стравами.

Богдан і Зося дістали гості:
Прийшли „панове“ „пані“ й „їмості“,
А господарі подають страви.
— „Сю городину самі плекали“ —
— „Якіж ви чари до неї знали?“ —
„Крілячим гноем грядки зсипали!“
„І все зростало пишно, розкішно!“
Діточкам нашим се дуже втішно,
Що так багато прибрали столи.
Які чудові в них карафійоли,
Які великі огірки, дині —
Їм дивувались всі господині.
А про капусту то й не казати,
І про селери і про салати.
Ярини мають завше до сита,

Тому їх кухня все знаменита.
А нині свято собі зробили:
Бо три тучені крілі забили.
Зладили: росіл, паштет, печене,
Подали навіть: „куря смажене“,
А по мясиві на сам кінець
Принесла Зося свій студенець.
Від нього запах малин несеться,
А він рожевий, дріжить-трясється.

Поживність крілячого мяса, є велика. На всі закиди, з якими стрічається в нас кріляче мясо, наводжу порівняння, яке представляє професор Др. Л. Сейба ось як:

Мясо кріл. має: води: 66·85%, біл.: 21·47%, тов.: 9·76%

Мясо заяче має: „ 74·16 „ „ 23·34 „ „ 1·13 „

Мясо куряче має: „ 76·22 „ „ 19·72 „ „ 1·42 „

Від себе додам, що смак страв із крілячого мяса залежить виключно від способу, яким господиня їх приладить. Крілик з грибовим сосом, або смажений в яйці і тертій булочці на спосіб курятини, може ошукати своїм смаком навіть вибагливих смакунів, які зарікалися, що ніколи не взялиб до уст крілячого мяса. Кріляче мясо надається взагалі до зладження всіх м'ясних страв.

Крілячий росіл. Налий мясо крілика водою, посоли, додай: петрушку, моркву, припечену

в лушпині цибулю, відварену італійську капусту, кусник селера і калярєпи і вари, доки мясо не буде м'яке. До росолу зроби макаран, лляте тісто, або звари кашку з гречаних крупок. М'ясо обложи яриною і подай з хрінним, або цибулевим сосом.

Крілик смажений. Задні й передні ніжки і чомбер потовкти, покращати на кусники величини $\frac{1}{4}$ курятка, посолити, потім мачати в муку, опісля в розлите яйце, відтак утерту суху булку і смажити на гарячій маслі або смальці. Подати до сього салату, мізерію з огірків, або зі зимної покращаної в кружельця бульби з квасною капустою і кружельцями цибулі, а не один подумає, що їсть смажені курята.

Сіканці з крілячого мяса робиться звичайним способом.. Обібране від костий мясо, змели на млинку від мяса, додай посіканої сирої цибулі, 1 яйце, мочену в воді булочку, соли і перцю до смаку. Вимишай добре, виробляй паланички, мачай у тертій булці і смаж на гарячій товщі.

Студенець. Вивари кости з крілика сильно, без соли, а дістанеш відвар, яким сміло можеш заступити желатину, додавану до солодкого студенця. Студенець заправ соком з малин, вишень, або цитриною.

Печення з крілики. Задні ноги і чомбер насоли, накрай цибулі в кружельця, вложи на роз-

топлений товщ і души під покришкою, або печи в горячій рурі, обливаючи спливаючим сосом, щоб не засохли. Як мясо м'яке, прирумянь, обсип мукою, додай до смаку оцту і зроби сос з додатком сметани. Для ліпшого смаку додай трохи сіканих грибків або печериць.

Паприкар. Покрай мясо крілика в кусники, посоли, поперчи, додай покрайної в куски солонини, вкриши цибулі, моркви, трохи молодії гички з петрушки і души все під покришкою на добрім огні. Як мясо змякне, прирумянь, обсип мукою, підлий сметаною, а як сос виправиться, відстав від огню.

Гижки. Зварити крілика в воді з додатком соли і кількох зерен перцю. Як мясо відставатиме від костий, вибрати старанно всі кости, затерти росіл чісником і поставити в холодне місце, щоб гижки (дреглі) застигли.

Паштет. Кілька передків з кріликів і половину печінок з додатком доброго куска солонини налити водою і варити аж до випаровання. Вибрати кости старанно, додати другу половину сирих печінок, перемолоти кілька разів на млинку від мяса. Додати, як хто любить, засмаженої в товщі цибулі, вимішати все докладно, наложити в ринку, накрити і зварити на парі, себто вложити в більшу посудину з кипячою водою.

Пиріжки і блинці з мясом. Росолове

мясо посікти або змолоти, посолити і поперчити до смаку, додати жовток з яйця, присмаженої на товщі сіканої цибульки і сею начинкою начиняти пиріжки або блинці.

Потравка. Як забемо нараз більше кріликів, то з легких, печінок, нирок і сердець робиться потравку. Згадані подроби варяться з додатком огородини, а на кінець робиться до них запрашку з ложки масла і двох ложок муки.

* * *

До м'ясних страв конечно ярина. В її плеканню неоцінений є крілячий навіз. Він незвичайно багатий в поживні для ростин складники (амоняк). Від одного крілика можна зложити річно 50 кг. навозу. Складати його осібно, пересипуючи торфом, або самою землею.

Надається сей гній особливо під вибагливу огородовину, як: карафійоли, кавуни, огірки, та селери.

Видаїність города подвоюється, як що знавозимо грядки крілячий гноєм. Найліпше прикопати розкинений навіз в осени.

Під карафійоли добре додати крілячих „бобків“ при другім обгортанню. Попробуйте, а переконаєтеся!

VII.

За віддані своїй родині прислуги,
платить пушистий король
дорогими шубами.

Зима! Студінь вже надходить,
Наш Богдан не дбає,
Він і шапку і козушок
Тепленький вже має.
І товариша Івася
Прибрав в рукавиці,
А ще шість скірок біленьких
Лежить на полиці.
Ті скірки збирає Данко,
Щоб Зося сестричка,
Мала гарну теплу шубу,
Не змерзала в личка.
Отже хто з вас змерзне в уха
І хухає в руки,
Хай загляне в отсю книжку

А навчиться штуки:
Як то себе і родину
В кожухи вбирати...
Ану, діти, попробуйте
Королів плекати!

Хто годує хоч би лиш одну крілицю, буде мати річно 20—30 скірок. Безумовно більшу вартість мають зимові скірки, се є: з кріликів, битих зимою, бо зимові скірки мають густий волос. Виправлені скірки надаються на: шапки, ковніри, зарукавки, легкі кожухи, до футрування обуви. Виправа скірок на кожухи не представляє ніякої трудности. Якщо виправляємо скірку висушену, треба найперше вложити її на добу до річної, або дощевої води, в якій вона змякне і виглядає, як свіжо стягнена. Вимочену, або свіжо стягнену скірку, протягаємо на дощині, волосом до споду і з внутрішньої сторони вичищуємо острим ножем останки мязів і товщу, що лишилися при шкірі. При тім уважаємо, щоби скірки не ушкодити. Відтак видушуємо воду зі скірки, укладаємо волос гребенем у природне положення і розпростерши скірку на дощині, натираємо безволосний бік пензлем, або твердою щіткою, галуном і солею, розпущеними в воді.

В тій цілі робиться розчин у відношенню: 4 дкг. кухонної соли, 20 дкг. галуну розпущені в 1 літрі води.

Натерши сею мішаниною внутрішню сторону шкірки, розвішуємо її в продувній місці, лише не коло печі і не на сонці, щоби висохла, по чім повтаряємо втирання згаданого розчину ще два рази. За кожним разом має шкірка вільно висхнути. Натерши шкірку останній раз, посипаємо її пшеничним грисом. Коли шкірка майже суха, виминаємо її сильно в руках, переходячи систематично кусник за кусником, доки не стане мягенька. На кінець протягаємо її о беріг стола, щоби ще ліпше вимялася. Шерсть вичісуємо гребенем, чистимо щіткою, а на кінець беремо в пригорщу теплого піску і чистимо волос, по чім шерсть дістає опять природний полиск. Чесання й чищення шерsti є непотрібне, коли піддамо виправі свіжо стягнену шкірку.

Можна також крілячі шкірки виправляти так, що зараз по першій натертю шкірки, висше означеним розчином галуну й соли в воді, посипається шкірку пшеничним грисом і складається по дві шкірки, внутрішньою стороною до купи. Спершу просушується їх на вільнім воздусі, а як шерсть уже суха, звивається шкірки так, як вони зложені, по дві і по кількох тижнях виминається їх з грису і чиститься шерсть, як висше подано.

Скірки з кріликів, битих літом, і взагалі шкірки з молодих кріликів, стягається „мішком“ і не розрізується їх на животі, а вивертається їх воло-

сом до середини, впихаючи туди відповідної ширини дощинку, на якій шкірка має натягнутися. Опісля висушується шкірку в продувнім місці.

Літні шкірки з кріликів є цінним сирівцем, пошукуванням до білоскірничих виробів. З тих шкірок виробляють: рукавички, портфелі, пуляresi, дамські торбинки, оправляють у них книжки і т. п.

Шкірки зі старших кріликів дають дуже добрий матеріал на обув. Досвід навчив, що черевики з крілячої шкіри зовсім не уступають в нічим обуві зі шкіри телят.

На кінець треба згадати про ужиток шерсти, яка відпадає з голених білоскірником шкірок. Вона є підставою виробу повстяних капелюхів і дає, особливо у Франції, зарібок тисячам робітників. Часто стрічаємося з закидами про нетривалість крілячих кожухів. На се скажу кождому, що футро зі шкірок срібlistих кріликів збираюся носити тринадцяту зиму. І ось воно не боїться навіть того „фатального“ числа, бо хоч кушнірські шви вже поруться, то сам кожушок усе ще густий, теплий і дуже приємний в ношенню.

VIII.

Найнебезпечніші заговірники на життя і здоровля королівської родини.

Не страхається Богдан
Недуг між крілями,
Він їх вміє боронити
Перед ворогами.
Знає він, що бруд-нехлюйство
Сприяють хоробам:
Тим малесеньким бакцилям,
Галапасам, хробам.
Чиста хата, чистий воздух
І вимите тіло
З неодної небезпеки
Виводять нас ціло.
Чисті клітки і підстілка
І здорова паша —
А весело підскакує
Худібонька наша.

Як усе на світі, так і крілик має багато своїх ворогів, які чигають на його здоров'я й життя.

Найкрасше забороло проти тих ворожих затій на наших любимців, се: чистість, відповідне приміщення і здорова паша.

Занедбає кріликар котре з тих трох правил, ось і гостить уже недуга у кріликів.

Недуги кіликів поділимо на чотири роди:

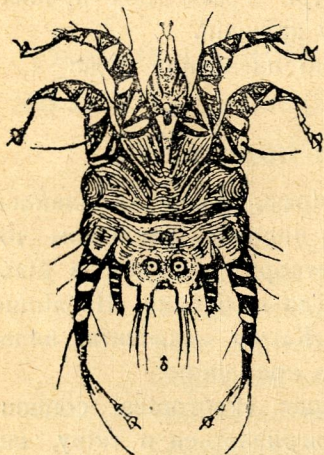
І. З нечистоти повстають:

а) Пархи писка й носа. Маленькі галапаси обсідають носик і довкола писочка, наслідком чого зліпляється шерсть і витворюється щораз більший струп. Хвороба трудна до вилічення. Найліпше крілика забити і закопати. Клітку вичистити, випарити і вимастити вапном із креоліною.

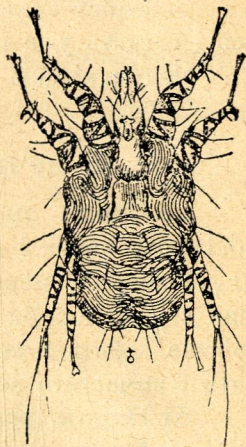
б) Пархи вух. Галапас (*Psoroptes communis*) загниждується в ухах, вгризається в шкіру, висисає кров. З вух переноситься галапас на цілу шкіру звірятка. Наслідком того витворюються щораз то нові струпи. — Крілика конче треба зараз відділити від інших, які теж треба оглянути. Клітку сильно дезінфекціонувати. Для крілика зладити розчин з води і креоліни: (до теплої води вляти креоліни, щоби стала біла, як молоко) і тим розчином натерти всі місця зі струпами. До вух напус-

тити оливи, а як по кількох годинах струпи змякнуть, витягнути їх кліщами, а ранки замастити перувіанським бальзамом.

в) Запалення очий повстає у кріликів, як що перебувають у душних, занечищених клітках.

Самчик сверба пархового
(зі споду).

Самичка сверба пархового
(з верху).

Перенести крілика до чистої клітки, промити очи відваром щирого ромену, а запалення пройде.

г) Хвороба ніг. Наслідком вогкої, загноєної долівки, або скалічення, повстають на підшвах задних ніг рани, які часто кривавлять.

Лічення: рани вимити креоліною, намастити вазеліною і примістити крілика на чистій підстилці.

г) Хороби хвоста. Скалічення спідної части хвоста, викликає запалення шкіри, яке переходить на болону відходової кишки. На хвості творяться струпи, які роплять, наслідком чого може прийти зараження цілого організму і смерть крілика. Вимивати і мастити як рани ніг, та удержувати дуже чисто долівку.

II. Невідповідне приміщення спричинює:

а) Нежит носа. Він повстає, як що в клітці є протяг, або затікає до неї дощ. Вистане перенести крілика до сухої клітки і забезпечити від зимна, а хвороба перейде сама собою.

б) Нежит легких. Ся недуга виступає найчастіше у фляндрів, баранів англійських і французьких зимою, як що приміщені вони в клітках, незабезпечених перед вітром і студінню. Часто спричинюють її теж галапаси. Ознакою нежиту є храпливий віддих крілика, а також кашель. Щоби сій недузі запобігти, добре від часу до часу подати кріликови 1 ложечку мішанини глянберської соли на половину з сірчаним цвітом, замняту з вареною бульбою. Вилічення однак трудне і захоріння кінчиться звичайно смертю.

III. Наслідком недбалого живлення кріликів повстає:

а) **Здуття і кольки.** Звірятко не їсть. Сидить із надутим жолудком, в якому назбирався надмір газів від перегодовання крілика зелениною. Хвороба дуже небезпечна. Одинокий лік: завдати кріликови 4—5 капель сальміяку в ложці води і зневолити звіря до руху.

б) **Бігунку** викликає сплісніла і взагалі зіпсу́та пожива, мокра конюшина, італійська капуста, салата, а також вода, подана при зеленій паші. Пізнати недугу по рідких відходах. Хоре звірятко сидить скорчене і не має зовсім охоти до їди.

Клітку належить вичистити і відсвіжити. Хорим штукам подати півгустий чир, зварений з пшеничної муки, сухе сіно й овес.

в) **Запір** повстає наслідком кормлення лише сухою поживою. Признакою сеї хвороби: відсутність відходів.

Хорим кріликам дати буракового листа, вложити в відходову кишку кусник мила, або дати лівативу з теплої води з оливою. Добре також дати зажити пів ложечки рицинового олію або ложечку глявберської соли з магкою пашою.

г) **Надмірний зріст сікачів** спричинює занедбання достарчування кріликам галузок до гри-

ження. — Крілик не їсть, із писочка тече йому слина, бо перерослі сікачі не дають йому замкнути ротика.

IV. Епідемічні недуги:

Туберкули кишок, заразу печінкову, решетину і т. п. викликають заразки, перед якими збережемо нашу кріликарню, як що будемо:

- 1) удержувати в ній взірцеву чистоту;
- 2) не дамо кріликам занечищеної паші;
- 3) постараємося бодай раз, два в тиждень доставити своїм любимцям порцію полину, вербового листя, мятки, материнки і т. п. ароматичних зел.

Памятаймо, що кождй недужі легше запобігати, ніж опісля лічити її. Не пустім ворогів до наших звірят, то не будемо мати жури, як їх позбутися.

* * *

Відкаження кліток безумовно належить перевести весною і в осени. Дно кліток треба тоді зілляти горячим лугом, а опісля цілу клітку зверха і середини, з дротяною сіткою включно, вимастити свіжо гашеним вапном і з додатком креоліни або чорного карболю. Особливо відлучені крілята належить приміщувати в зовсім відкажених клітках. Сказано: „Стереженого Бог стереже“!

IX.

Як шанують пушистого короля
інші народи, а як легковажуть
собі його Українці.

Йшли би наші діти в школу,
Та не мають в чім,
Бо теплої одежини
Не дає їм дім.
І жолудок в них порожний,
Лиш бульба пісна,
Вже забули, коли була
В них страва м'ясна.
А погляньмо що на світі
Інакша з тим справа:
В других одіж є тепленька
И м'ясна, смачна страва.
Бо там мають „талірман“:
Короля малого,
Який, мов великий пан,

Платить ґазду свого.
Він обід йому смачненький
Що днини заставить
І кожух дуже тепленький
На зиму теж справить.

* * *

Отже і ми не лінуємось
Королів розвести
І віддати їм належні
Гонори й почести.
Побудуймо їм палати
Надбаймо поживу —
І роботу зачинаймо
В годину щасливу.
Будем мати смачну страву
І теплу одежу,
Крілик рілю нашу справить
А очистить межу
Від хабаззя-насінників,
А душу від ліни —
І не раз нам з чола зжене
Смутку чорні тіни.
Він заставить нас до праці,
Не дасть дармувати —
Гей, берімся всі посполу
Кріликів ховати!

Перейшовши в попередних розділах головніші правила годівлі кріликів, пізнали ми здебільша і користи, які може принести нам плекання сього милого звірятка.

З поширенням годівлі у нас, здорове кріляче мясо, яке, що до поживи, стоїть на рівні з курятиною, а багато перевищує воловину, вплинуло би чимало на розвій дівтори, особливо шкільної, яка нераз не може поступати в науці ізза занадто пісного відживлювання.

Теплі крілячі кожушки хоронилиб від зимна наших школяриків і не одному, який мусить пересидіти зиму на печі без теплої одежі, далиб спромогу користати через цілий рік зі шкільної науки.

Тепер пригляньмося ще ближше годівлі кріликів у інших народів, які давно вже пізнали добрі прикмети сього веселого гризуна і з великою дбайливістю зайнялися його плеканням.

Кождий майже нарід виплекав свою расу, а спеціалісти-аматори дальше ведуть свою плянову працю для витворення нових рас з питомими чертами. Заходи їх вінчаються щораз то новими успіхами.

Особливо в західних краях Європи годівля кріликів стоїть дуже високо. Першими, що звернули особливу увагу господарську вартість крілика, були Французи. Вони виплекали кілька своїх рас

з перворядними прикметами і тепер годівля кріликів у Франції стоїть дуже високо.

Річно вигодовують там звиж 100,000.000 кріликів, з чого сам Париж спожитковує тижнево около 150.000 штук. Торговельна галя в Парижі продавала до війни річно по 3,500.000 кріликів, се є около 7,000.000 кг. крілячого мяса. Французські гарбарі виправляють річно 12,000.000 крілячих шкірок на кожушки.

З окрема тамошні фабрики виробів із крілячих шкірок зуживають річно 4,500.000 кг. сього сирівця. Хоч як отже розширена є годівля кріликів у Франції, однак вона не в силі покрити запотребовання сих фабрик, тому довозять туди сирівець із заграниці в кількості около 3,000.000 кг. Головною точкою висилки витворів із крілячих шкір є портове місто Гавр. Звідти висилають річно лише повсти і крілячої шерсти за 28.000.000 фр.

В містечку Кассі є 4 прядільні, в яких переробляють річно 2—4 тисячі кг. шерсти з ангорських кріликів, плеканих лише в околицях сього міста. Коли зважити, що один ангорський крілик доставляє річно около пів кг. шерсти, можна собі уявити, яку силу сих звірят там плекають. За 1 кг. сеї шерсти платять у Франції 18—70 фр., а витворює її Франція звиж 10.000 кг. річно. Властителі пряділень плекають по 3—5.000 ангорських крі-

ликів, щоби запевнити своїм фабрикам доставку шерсти.

По Франції взялися за годівлю кріликів Англії. Тут прийнялися дуже полеві кріликарні.

На 7—8 морговім ґрунті виплекують річно до 2.000 дорослих кріликів, на яких потім уладжують лови, улюблені аматорами-ловцями.

В обох сих краях спожитковують дуже багато крілячого мяса. Приміром в Англії є ресторани, що побирають за контрактом по 12.000 кріликів місячно. В виду сього краєва годівля не в силі покрити запотребовання мяса і тому Англіїці довозять рік-річно кількадесять мільонів кріликів.

І так в 1906 р. довезено туди 32.000.000 кг. крілячого мяса. Слідами Французів і Англіїців пішли Бельгійці, які великою дбайливістю і старанністю виплекали найбільшу в світі расу кріликів: **фляндрийських великанів**. Бельгія вивозить тижнево до Франції і Англії по 100.000 штук крілів.

В бельгійськім місті Гандаві є 2.000 робітників, зайнятих постійно перерібкою крілячих шкірок.

Німці годують крілики вже около 50 літ. Годівлю розпочали відразу в спілках. Кожде майже село поділене на спілки годівлі кріликів, які плекають старанно кожда иншу расу.

У Бресляві завязалося в 1905 р. товариство для годівлі кріликів „Volkswohl“ (Народне Добро),

яке в другім році існування вислано на виставу в тім місті 290 озаових кріликів, між ними наодалася невитушена самиця фляндійської раси, яка важила 8 і пів кг. Вага досі небувала.

Запотребування крілячих шкір до перерібки в німецьких фабриках перевищає теж краєву продукцію, яку пр. 1900 р. доповнено довозенням із заграниці 20.000 сотнарів сирих шкірок із кріликів.

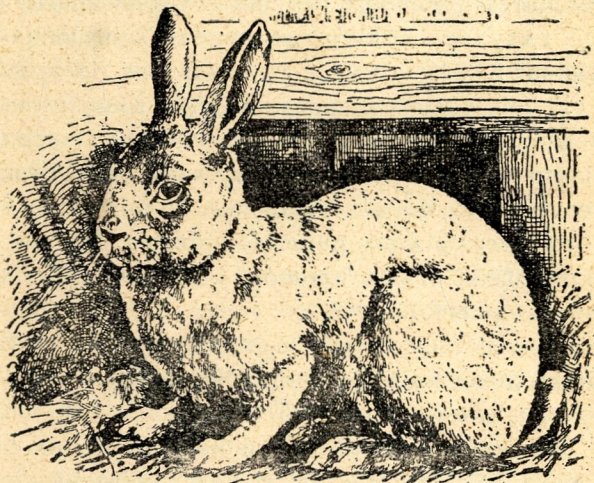
У всіх західних краях спілки і товариства годівлі кріликів видають фахові книжки і часописи, та часто улаожують вистави кріликів, які бувають дуже численні, бо можна бичити на них нераз звиж по 1000 штук ріжних расових кріликів. На тих виставах можна оглядати також усякі вироби зі шкір, повсти і крілячої вовни.

Насувається само собою питання: „Якже стоїть годівля кріликів у нас, Українців — що все знаємо, а нічого не маємо?“

Ми досі не спромоглися на виплекання окремої раси кріликів. Взагалі годівля кріликів ведена у нас нераціонально, хоч у дійсности по наших селях з давен-давна годують багато кріликів. До крілячого мяса панує в нас дивне упередження. Закидають йому солодкий смак зовсім безпідставно. Недоцінюємо теж вартости крілячих шкірок, які марнуються по кутах, а ми за дорогі гроші купуємо імітації ріжних дорогих футер, які заграничні

фабрики переробили із легковажених нами крілячих шкірок

Про особні вистави кріликів у нас теж нема мови. На господарській виставі в Стрию в 1909 р. було всього 12 штук кріликів із зародової кріли-

Наш „галицький“ крілик.

карні „Молочарського Союзу“ в Стрию, і 2 сріб-
листі крілики зі „Спілки годівлі кріликів“, яка пов-
стала була в січні 1909 р. при читальні „Просві-
ти“ в Денисові, тернопільського повіта. Ся Спілка
плекала лише сріблисті крілики, в першій мірі на

скірки, які мали все запевнений збут. Дещо праці для поширення годівлі дробу і кріликів — виявила „Секція годівлі дробу і кріликів“, що повстала в 1910 р. при „Сільським Господарі“ у Львові.

Однак і ці перші кроки на поли годівлі кріликів знищила страшна воєнна хуртовина. Тож тепер треба нам зачати працю на ново від початку.

Десять літ солідної і плянкової праці вистане не лише на поширення годівлі сього корисного звірятка, але протягом сього часу можна би виховати і усталити нову расу **українського крілика**, який був би вповні пристосований до наших обставин та нашого підсоння і доставляв би смачного мяса й гарних, тревалих кожушків.

Пора вже нам зрозуміти, що годівля кріликів се не маловажна господарська галузь, яка чимало може причинитися до матеріяльного піднесення нашої, знищеної війною, країни. Особливо теперішня доріжня теплійшої одежі повинна заставити нас до домашньої продукції теплих крілячих кожушків, та рукавиць і шаликів із крілячої вовни.

ЗМІСТ:

	стор.
До малих читачів	5
1. Уладження палати для пушистого короля і його достой- ної родини	5
2. Королівські страви і надбання запасів на зиму	19
3. Королівська родина збільшається. Виховання королят	26
4. Ріжні королівські династії	33
5. Король жертвує собою	53
6. Щедра королівська родина заставляє стіл для своєї при- слуги смачними стравами	57
7. За віддані своїй родині прислуги, платить пушистий король дорогими шубами	62
8. Найнебезпечніші заговірники на життя і здоровля коро- лівської родини	66
9. Як шанують пушистого короля інші народи, а як легко- важуть собі його Українці	72

ДЕШЕВЕ ЖЕРЕЛО РАСОВИХ КРИЛИКІВ!

КРИЛИКИ

„БОБРИ ГАВАНСЬКІ“

по 15 зл. за штуку

продає:

Іван Блажкевич учитель в Денисові
почта в місці.

КОЖДИЙ ШКОЛЯРИК,

що бажає навчитися ведення діловодства торговельного, повинен купити собі книжечку п. 3.

„ДІТОЧА КООПЕРАТИВА“

яку дуже приступно написав

Левко Войчак

народний учитель,

Ціна книжечки стоїть: **1 золотий.**

На пересилку долучити 15 сотиків.

Гроші можна присилати в листах поштовими значками на адресу:

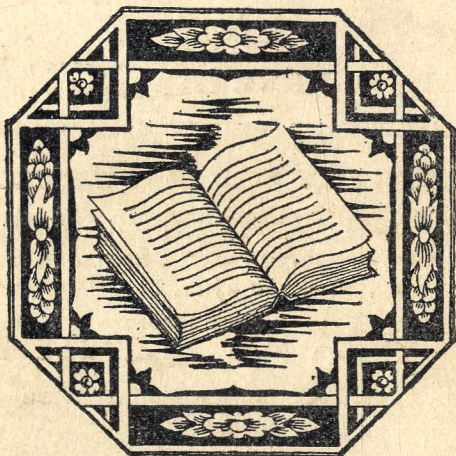
Видавництво „Світ Дитини“

Львів, ул. Зіморовича ч. 3.

2 груд 37 кон (1987г)

р
л 6536

НАКЛАДНЯ

МИХАЙЛА
ТАРАНЬКА

5202/84
ІВАННА БЛАЖКЕВИЧ
ПУШИСТИЙ
КОРОЛЬ

В-ВО „СВІТ ДИТИНИ“

Л Ї В І В